

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

Рафаловський Євген Павлович

УДК 94(477):338.439.02 “1918”

*Продовольча політика урядів Української Держави
гетьмана Павла Скоропадського*

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Буравченков Анатолій Олександрович,
Інститут туризму Федерації професійних спілок
України,
професор кафедри гуманітарних дисциплін,

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Хорошун Борис Іванович,
Національний транспортний університет,
Професор, завідувач кафедри теорії та
історії держави і права;

доктор історичних наук
Любовець Олена Миколаївна,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень,
НАН України імені І.Ф. Кураса,
старший науковий співробітник
відділу етноісторичних досліджень

Провідна установа: Інститут історії НАН України, відділ історії
Української революції 1917-1920рр., м. Київ

Захист відбудеться “18” травня 2007 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.03 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “ 17 ” квітня 2007 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Стоян Т.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ. Актуальність дослідження. Зростання інтересу до вітчизняної історії, її глибинне переосмислення є обов'язковими складовими державотворчих процесів, які відбуваються в сучасній Україні. Довгі роки бездержавного існування залишили українському народу офіційну історію, яка писалася у відповідності спочатку до імперських, а потім до комуністичних постулатів. Відновлення історичної пам'яті ставить перед істориками завдання об'єктивного вивчення процесів, які відбувалися у суспільстві на різних етапах його розвитку. В цьому плані надзвичайний інтерес становить дослідження продовольчої політики урядів Української Держави у 1918 р., яка запобігла продовольчій кризі в країні і забезпечила переважну більшість населення основними продуктами харчування.

За умов реформування економічної системи сучасної України важливе значення набуває звернення до історичного досвіду господарських реформ. Уроки минулого (як позитивні, так і негативні) дозволяють зробити процес становлення української державності більш ефективним і стабільним. Особливо актуальним є об'єктивний аналіз економічної політики українських урядів в умовах радикальних соціально-політичних зрушень. Складовою цього процесу виступає продовольча політика урядів Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

Незважаючи на значну кількість наукової літератури з історії Української Держави гетьмана П. Скоропадського цілісного дослідження продовольчої політики національних урядів не має.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах програми науково-дослідницьких робіт "Історія формування і розвитку Української держави" Київського національного університету імені Тараса Шевченка (державний реєстраційний номер № 01 БФ 046-01), а також пов'язана з дослідженнями кафедри новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тема дисертації затверджена Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 28 листопада 2002 року, протокол №3.

Об'єктом дисертаційного дослідження є соціально-економічний розвиток України у 1918 р.

Предметом дослідження є визначальні напрями, форми та методи діяльності урядів Української Держави П. Скоропадського у здійсненні продовольчої політики.

Територіальні межі дослідження охоплюють 9 губерній, які входили на той час до складу Української Держави. Це Волинська, Подільська, Київська, Чернігівська, Харківська, Полтавська, Катеринославська, Херсонська та Таврійська губернії. За невизначеності і гнучкості територіальних меж України автор частково досліджує Курську губернію, Крим та західні землі, Холмщину, Галичину, Буковину, які були під Австро-Угорщиною.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період існування Української Держави гетьмана П.Скоропадського (29квітня - 14 грудня 1918р). Іноді автор розглядає явища і процеси більш раннього часу, оскільки таке дослідження необхідне для виявлення специфіки того періоду, який є предметом дослідження.

Метою дослідження є аналіз і критичне переосмислення здобутків Української Держави у вирішенні завдань продовольчої політики, основних етапів її реалізації, соціально-економічних наслідків, та впливу на подальший історичний процес в Україні.

Досягнення окресленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати джерельну базу дослідження та стан наукової розробки теми;
- з'ясувати причини продовольчої кризи в Україні навесні 1918 р., та її зв'язок з гетьманським переворотом ;
- простежити процес утворення нових державних продовольчих органів, та їх роль в стабілізації внутрішнього ринку і забезпеченні поставок продовольства на експорт;
- визначити чинники, які заважали і негативно впливали на проведення продовольчої політики в Українській Державі;
- дослідити процес запровадження ринкових методів регулювання продовольчої політики, та їх ефективність;
- узагальнити результати і наслідки продовольчої політики гетьманських урядів.

Методологічною основою дослідження є принципи об'єктивності та історизму. Ці принципи були реалізовані за допомогою як загальнонаукових, так і спеціально-історичних методів:

проблемно-хронологічного (для виділення і аналізу окремих проблем, пов'язаних з історією продовольчого забезпечення Української Держави), історико-генетичного (для виявлення причин продовольчої кризи в Україні навесні 1918 р. та з'ясування чинників, які негативно вплинули на проведення продовольчої політики), порівняльно-історичного (для виявлення характерних рис нових державних продовольчих органів, їх ролі у забезпеченні поставок продовольства на внутрішній ринок та експорт у порівнянні з попередніми здобутками інших урядів), статистичного (з'ясування динаміки цін на продовольчому ринку, залізничних перевезень, планових закупок), метода історичної реконструкції та моделювання (відтворення чіткої структури державних закупівельних органів).

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше у вітчизняній історіографії за допомогою залучення нових джерел, зроблено спробу цілісно дослідити продовольчу політику урядів гетьмана П. Скоропадського, використавши комплексний підхід щодо оцінки різних внутрішніх і зовнішніх чинників, які суттєво впливали на розроблення та впровадження продовольчої політики в екстремальний і надзвичайно важкий для країни час. Визначено особливості та напрями проведення продовольчої політики з урахуванням її основних етапів.

У суспільно-політичному та економічному становищі країни проаналізовано зміст та особливості низки законів і законопроектів, окреслено коло державних структур, які займалися вирішенням продовольчих питань, відтворено механізм реалізації основних концепцій продовольчої програми, виокремлено роль і місце в розв'язанні продовольчої проблеми політичних та громадських організацій.

Вперше детально показано суперечності представників української влади із австро-німецьким командуванням на продовольчому ринку, розбіжності в ставленні урядовців до хлібної монополії, висвітлено взаємини селян із великими землевласниками та їх роль у здачі державі хліба. З'ясовано пріоритети розподілу продовольчих продуктів, як між внутрішнім і зовнішнім ринком, так і в межах внутрішнього ринку України. Досліджено соціальну спрямованість, ефективність та наслідки продовольчої політики.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її матеріали, основні положення, висновки, можуть бути використані при написанні спеціальних досліджень з проблем продовольчої політики та при підготовці узагальнюючих праць з історії України та економічної історії, в навчальній та краєзнавчій роботі, в процесі викладання відповідних лекційних курсів у вищих та середніх навчальних закладах.

Апробація результатів дисертаційного дослідження, його основні положення та висновки доповідалися на всеукраїнських наукових конференціях: “Українська Держава і гетьманський рух новітньої доби” з нагоди 130-річчя від дня народження П. Скоропадського та 85-річчя утворення Української Держави (Київ, 15–16 травня 2003 р.) та “Україна і світ: історія, сьогодення, майбутнє” (Київ, 26 листопада 2003 р.). Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 4 статтях у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Її складовими частинами є вступ, чотири основні розділи, висновки, список використаних джерел та літератури і додатки. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить сторінок, у тому числі основний текст ..... сторінок, список використаних джерел та літератури .... сторінок (.....) додатки – 3 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі роботи “Історіографія та джерельна база дослідження” здійснено аналіз джерел і літератури за темою дослідження.

Історіографія проблеми. Проаналізовано та систематизовано наукові праці, пов’язані з вивченням проблематики продовольчої політики урядів Української Держави. В основу історіографічного аналізу покладений проблемно-хронологічний принцип.

Наукова розробка зазначеної проблематики розпочалася роботами безпосередніх учасників та очевидців подій 1917–1920 рр. У першу чергу варто відзначити працю Д. Дорошенка¹ “Історія України 1917–1923 рр.”, в якій значну увагу присвячено гетьманській державі П. Скоропадського. Але в цій змістовній праці автор розглядає економічну політику Української Держави в цілому і не зупиняється окремо на питаннях продовольчої політики. Дослідження продовольчої політики простежується лише у висвітленні торгівлі й стану промисловості в контексті торговельних договорів і зобов’язань України та Центральних держав.

Відомий український історик Н. Полонська-Василенко, розглядаючи в своїй праці події доби визвольних змагань, торкнулася окремих аспектів, що вплинули на продовольчу політику². Вона передусім відзначала негативні наслідки, пов’язані із Першою світовою війною і початком революції 1917 р., які суттєво вплинули на розвитку формування внутрішньої політики українських урядів.

Більш значну увагу продовольчій політиці в своїх дослідженнях приділяли вчені-економісти. Так, С. Прокопович вбачав провал економіки Тимчасового уряду у відсутності сильної влади, а М. Орлов спробував дослідити вплив державних хлібозаготівельних кампанії 1917-1918 рр. в контексті продовольчої політики Тимчасового уряду та радянської влади. Робота О. Щадилова була зосереджена на економічному стані України, проте аспекти продовольчої політики висвітлюються поверхово і як одна з складових загальної економіки³.

Безпосередньо питанням продовольчої політики присвятив свої праці М. Владимиров⁴. Він проаналізував причини нестачі харчів, зумовлених порушенням принципів, пов’язаних з продовольчою політикою, а також соціально-економічне та політичне становище України, передумови виникнення і зростання спекуляції. Особливу увагу приділено одному з найяскравіших проявів спекуляції – „мішечництву”, як формі недержавного забезпечення населення Росії. Проте, проблема „мішечництва” в Україні висвітлювалася лише поверхово, основна увага зосереджувалася

---

¹ *Дорошенко Д.* Історія України. – 4-е вид. – Аугсбург, 1947.; *Його ж.* Історія України 1917–1923 рр. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 1-2.

² *Полонська-Василенко Н.* Історія України. – К., 1992. – Т. 2.

³ *Прокопович С.* Война и народное хозяйство. – М., 1918.; *Орлов Н.* Продовольственное дело в России во время войны и революции. – М., 1919.; *Щадилев О.* Економічна політика України. К., – 1919.

⁴ *Владимиров М.* Украинские крестьяне и продовольственный вопрос. – Харьков, 1920.; *Його ж.* Мешочничество и его социально-политическое отражение. – Харьков, 1920.

на подіях в Росії. В цілому ж, згадане дослідження дає можливість зрозуміти саму суть цього явища, його негативний вплив на продовольчу ситуацію в Україні.

Після поразки демократичних революцій пануючим стає марксистський підхід до висвітлення соціально економічних проблем. В той же час, праці радянських вчених містять цінний фактичний матеріал. До таких можна віднести роботи К. Воблія⁵, у яких використано статистичні дані про розвиток цукрової промисловості в Україні та виробництво цукру. У праці відомого економіста М. Кондратьєва⁶ висвітлювалося становлення і розвиток недержавного забезпечення продовольством населення. Дані про вивезення більшовиками хліба з України до Росії на початку 1918 р. подав М. Добротворов⁷, хоча, це справжнє пограбування він і представляв як „дружню допомогу” радянської України радянській Росії. Продовольче питання в працях колишнього радянського наркома продовольства О. Шліхтера⁸ висвітлювалося однобічно, хоча серед іншого, автор розглядав основні процеси формування продовольчої політики в Україні та її хлібні кампанії. У післявоєнний період серед радянських дослідників продовольчої проблематики можна згадати Н. Хмару та С. Дробкіну⁹. В дисертації Н. Хмари проаналізовано причини та наслідки залізничного страйку, що тривав майже місяць влітку 1918 р. Особливу увагу було приділено висвітленню паралічу залізничного руху і припиненню тимчасового вивезення німцями та австрійцями продовольчих харчів. Але зовсім замовчувався той факт, що цей страйк став причиною надзвичайно складних умов продовольчого забезпечення населення України. У свою чергу, у статті С. Дробкіної вказано на провал продовольчої політики, яку здійснювали німці та австро-угорці в Україні в період з лютого по липень 1918 р.

В 70–80 роках ХХ століття серед дослідників спостерігалось пожвавлення у висвітленні продовольчої політики періоду Української Держави. Так, у працях М. Давидова і Ю. Стрижкова¹⁰ представлений значний фактичний матеріал щодо вивезення більшовиками хлібних запасів та іншого продовольства з України, проаналізовано методи і форми боротьби за хліб, переважно у

---

⁵ *Воблий К.* Опыт истории свеклосахарной промышленности в СССР. – М., 1920. – Т. 10–12. – Ч. 1-3.; *Його ж.* Нариси з історії російсько-української цукрово-бурякової промисловості: У 2-х т. – К., 1928–1930.

⁶ *Кондратьев Н.* Рынок хлебов и его регулирование за время войны и революции. – М., 1991(репринт).

⁷ *Добротворов Н.* Борьба за хлеб на первом этапе диктатуры пролетариата // Борьба классов. – 1933. – № 1.

⁸ *Шліхтер О.* Продовольча справа за роки громадянської війни. – Х.: Пролетар, 1932; *Його ж.* Борьба за хлеб на Украине в 1919 году // Летопись революции. – 1928.-№2- С 96-135.

⁹ *Хмара Н.* Всеобщая железнодорожная забастовка летом 1918 г. на Украине. – К., 1952.; *Дробкина С.* Крах продовольственной политики германских империалистов на Украине (февраль-июль 1918г) // Исторические записки. – 1949. – № 28.- С 34-47.

¹⁰ *Давыдов М.* Борьба за хлеб. Продовольственная политика Коммунистической партии и Советского государства в годы гражданской войны (1917–1920). – М., Мысль, 1971.; *Стрижков Ю.* Продовольственные отряды в годы гражданской войны (1917–1921). – М., 1973.

вигляді реквізії. Проте повністю обминаються наслідки цих методів щодо продовольчого забезпечення українського населення. У роботі Ю. Терещенка¹¹ розглядалися особливості економічної, зокрема характер продовольчої, політики радянської влади в Україні.

Завершують низку досліджень стосовно продовольчих аспектів і політики радянського часу праці В. Борисова, в тому числі його докторська дисертація¹². Незважаючи на те, що автор використав значний корпус архівних матеріалів, він аналізував їх в контексті негативних, на його думку, „буржуазних” перетворень за часів П. Скоропадського, якого розглядав як німецьку маріонетку. Питання продовольчої політики часів гетьманату певною мірою відображені в працях українських істориків діаспори, зокрема особливої уваги заслуговують роботи І. Витановича та І. Каменецького¹³. Так, дослідження І. Витановича торкаються продовольчої політики та характеризують розвиток кооперативів та їх внесок у розподіл продовольчих харчів серед міського населення.

Після проголошення незалежності України почався новий етап розвитку вітчизняної історіографії. З'явилися дослідження, в яких розглядалися окремі аспекти продовольчої політики Української Держави¹⁴. На особливу увагу заслуговує збірник “Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 р.”, в якому були опубліковані дослідження Ф. Проданюка, А. Гури, М. Костриці, Р. Кондратюка, В. Сергійчука та інших науковців¹⁵, які характеризували окремі напрямки продовольчої політики Української Держави.

Окремі питання пов'язані з економічною політикою Української Держави представлені в роботах С. М'якоти, Б. Андрусина, Ф. Проданюка, Б. Малиновського, Г. Терели, П.

---

¹¹ *Терещенко Ю.* Экономическая политика Советской власти на Украине в период гражданской войны (1918–1920). – К., 1987.

¹² *Борисов В.* Продовольча політика на Україні (1917–1920). – Луганськ, 1991.; *Його ж.* Из опыта решения продовольственной проблемы в Украине в 1917–1920 гг. (сравнительный анализ деятельности политических партий): Дис. ... д-ра ист. наук. – К., 1993.

¹³ *Витанович І.* Аграрна політика українських урядів революції і визвольних змагань 1917–1920 рр. // *Український історик.*–1967.– № 3-4.; *Його ж.* Історія українського кооперативного руху. – Мюнхен. 1972.; *Каменецький І.* Німецька політика супроти України та її історична генеза // *Український історик.* – 1968.– № 1-4.

¹⁴ *Проданюк Ф.* До питання про внутрішню політику держави Павла Скоропадського // *Останній Гетьман: ювілейний збірник пам'яті П. Скоропадського 1873–1945.* – К., 1993.; *Малик Я.* Земельне питання в Українській Гетьманській Державі // Там само; *Скрипник М.* Гетьманство П. Скоропадського в історії української державності // Там само.

¹⁵ *Проданюк Ф.* Українська держава і країни Четверного союзу: основні напрями взаємовідносин // *Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року: Науковий збірник, присвячений 125-річчю від дня народження гетьмана Павла Скоропадського, та 80-річчю проголошення Української Держави 1918 року.* – К., 1998; *Сергійчук В.* Кримська політика гетьмана Павла Скоропадського // Там само.; *Костриця М., Кондратюк Р.* Події доби гетьманату на Волині за матеріалами періодичної преси (травень-грудень 1918 р.) // Там само.; *Гура А.* Деякі аспекти соціально-економічного життя подільського селянства доби Української Держави (1918р.). Там само.

Гай-Нижника, О. Любовець¹⁶. Ці дослідники по-новому підійшли до висвітлення проблеми продовольчої політики. Проте багато її аспектів залишилось поза їх увагою, оскільки сама продовольча політика не була предметом наукових зацікавлень авторів.

Особливої уваги заслуговують дисертації С. М'якоти, І. Шпекторенка та Г. Терели¹⁷. В них продовольчій політиці приділено значно більше уваги. Зокрема, один з розділів дисертації Г. Терели присвячений регулюванню продовольчого ринку. Проте увага в ньому приділяється здебільшого функціонуванню хлібного ринку. До того ж автор вважає, що заготовлений на осінь хліб значно покращив постачання міст продовольством, що не зовсім відповідає дійсності. При цьому варто виділити роботи Б. Хорошуна¹⁸, який комплексно підійшов до вивчення радянської продовольчої політики 20-30-х років ХХ століття. Зроблені ним висновки, що ґрунтуються на змістовному аналізі та теоретичному узагальненні продовольчої політики радянської доби, дають можливість глибше зрозуміти саму структуру політики, а тому і сутність здійснюваних заходів у продовольчій сфері за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

Аналіз існуючої історіографічної бази свідчить, що незважаючи на численні звертання дослідників до різних аспектів економічної політики Української Держави, продовольча політика так і не стала предметом спеціального наукового дослідження.

В *“Джерельній базі дослідження”* подано аналіз архівних документів та опублікованих джерел. Джерельну базу становлять неопубліковані та опубліковані матеріали. При написанні роботи були використані матеріали 17 архівних фондів з 2 архівних установ (понад 2,5 тис. справ). Крім цього було опрацьовано значну кількість тогочасної періодичної преси (67 найменувань газетних видань). Для доповнення і уточнення основного матеріалу було залучено друківані документи, статистичні матеріали і мемуарну літературу.

---

¹⁶ М'якота С. Економічна політика уряду Української Держави (квітень–грудень 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997.; Андрусихин Б. Робітнича політика українських урядів 1917–1920 рр.: Дис. ... д-ра іст. наук. – К., 1997.; Проданюк Ф. Внутрішня політика Української Держави (29 квітня – 14 грудня 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997.; Шпекторенко І. Державна політика у галузі хлібозаготівель в Україні у роки першої світової війни 1914–1918 рр. (за матеріалами Єкатеринославської губернії): Дис. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 1998.; Любовець О.М. Українські партії і політичні альтернативи 1917-1920 рр. Монографія – К., Основа, 2005.

¹⁷ Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2000.; Малиновський Б. Аграрна політика Австро-Угорщини та Німеччини в Україні 1918 р.: Дис. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2001.; Терела Г. Аграрна політика Української Держави П. Скоропадського: Дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2000.

¹⁸ Хорошун Б. Від голоду до голоду: Комуно-радянська продовольча політика в 20х-30х роках. Монографія – К., 1998.; Його ж Продовольча політика як інструмент влади радянсько-тоталітарних режимів в 20х-30х роках. Тези доповідей. – К., НТУ, 2005.

Найважливіша інформація з досліджуваної проблематики міститься у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ). Особливо варто виділити документи Ради Міністрів Української Держави (Ф.1064), Міністерства продовольчих справ (Ф. 2196), Державного Хлібного бюро (Ф. 2193), Міністерства торгу і промисловості (Ф. 1118). В них зберігаються закони і законопроекти, протоколи засідань, розпорядчі документи, акти та звіти відомств і громадських об'єднань, статистичні матеріали, державне, приватне листування телеграми тощо. Значна інформативність зазначених фондів дає можливість визначити головні риси продовольчої політики в Україні у 1918 р.

Інша група фондів – це фонди Особливо уповноваженого м. Києва з продовольства (Ф. 1758), Особливо уповноваженого Міністерства продовольчих справ по заготівлі худоби (Ф. 1048), Уповноваженого по заготівлі незернового фуражу (Ф. 1044). В них містяться звіти, циркуляри, розпорядження з місць, приватне листування, цікаві статистичні відомості, що допомагають зрозуміти окремі складові продовольчої політики, її заготівельні і розподільчі компанії. Фонди Міністерства внутрішніх справ (Ф. 1216), Особливо уповноваженого Української Держави при Австро-угорському командуванні (Ф. 2311), та фонди губернських старост: Подільського (Ф. 1793), Полтавського (Ф. 2988), Катиринославського (Ф. 4541), Волинського (Ф. 3616). Цей комплекс джерел містить інформацію про взаємовідносини між австро-німецькою владою і місцевим населенням, селянські скарги на продовольчі реквізиції, виявлені факти спекуляції, селянські заворушення проти окупаційної адміністрації тощо.

Документи, що характеризують урядування гетьмана П. Скоропадського і його кабінетів, знаходяться також в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО): фонд комісії з історії громадянської війни при ЦК КП(б)У (Ф. 5); фонд комісії з історії Комуністичної партії і Жовтневої революції на Україні при ЦК КП (б)У (Ф. 17); фонд колекції документів періоду підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни в Україні (Ф. 57). В зазначених архівних фондах містяться матеріали щодо методів здійснення продовольчої політики керівництвом більшовицької Росії, інформація про численні факти селянської непокорності окупаційній владі в Україні.

Важлива інформація для висвітлення обраної теми представлена у статистичних довідниках різних галузей економіки України. Так, у „Збірнику статистичних відомостей по народному господарству України” за редакцією Г. Кривченко¹⁹ наводяться дані стосовно стану промисловості, харчового виробництва, сільського господарства та транспортної сфери. Інформативними є

---

¹⁹ Кривченко Г. Збірник статистичних відомостей по народному господарству України. – К., 1919.

статистичні дані і звіти різних галузей економіки із часів Першої світової війни, революції і громадянської війни²⁰.

Органічною частиною джерельної бази дослідження є періодичні видання, в яких міститься різноманітна інформація щодо здійснення продовольчої політики на місцях, а також важливі коментарі та критика на адресу існуючої влади щодо заходів у продовольчій сфері.

Найінформативнішим виявилось друковане видання Союзу ПРОТОФІС – “Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины”. Але до аналізу його матеріалів треба підходити критично, адже в багатьох випадках ПРОТОФІС впливав на продовольчу і економічну політику України виходячи з власних потреб і зацікавленості, а також на догоду Центральним державам, нехтуючи при цьому національними інтересами. Незважаючи на це в газеті містяться важливі матеріали, о з законах, монополіях, продовольчим становищем на місцях. Багато статей присвячена різним економічним галузям, серед яких значна кількість торкається продовольчої політики. В них подаються підрахунки та статистичні відомості про збирання врожаю, розподіл продовольчих товарів, майбутні перспективи тощо.

Головним офіційним періодичним виданням українського уряду була газета “Державний вісник”. На її сторінках друкувались гетьманські накази, закони і постанови Кабінету Міністрів України. Цінність цього видання полягає в повному переліку урядових законів, наказів, постанов, за якими чітко простежуються форми, напрямки та зміни у проведенні продовольчої політики.

До спеціалізованих видань, але зорієнтованих на промисловість відносяться “Про юг” і “Торгово-промышленная газета” з Одеси. В них іноді публікувалися відомості щодо стану продовольчого ринку і його функціонування, при чому не лише на півдні, а й у інших регіонах України. Різносторонні, але інформативно насичені є газети “Відродження”, “Голос Києва”, “Нова Рада”, що виходили на той час в Києві. На їх сторінках аналізувалась ефективність продовольчої політики, висвітлювався хід забезпечення населення продовольством; друкувалися критичні матеріали на адресу державних службовців (міністрів, заступників міністрів) та організацій, що вели політику у власних інтересах, наносячи великої шкоди державі. Особливий інтерес і увагу привертають губерніяльні газети, в них часто публікувався цікавий матеріал, пов’язаний із економічним і продовольчим становищем на місцях. Це – “Ведомости Харьковщины”, “Ведомости Екатеринославского общества заводчиков и фабрикантов”, “Вечерний голос” у Екатеринославі, “Вечерний телеграф” у Харкові, “Вільне життя” в Одесі, “Вільний голос” у Полтаві, “Вісті краюї преси”, “Волинська газета”, “Волинь”, “Вольний юг” у Севастополі,

---

²⁰ *Статистические данные об отправлении и прибытии продовольственных грузов по русской железной дороге с распределением по губерниям за 1921, 1913 и 1914 г. Петроград 1916. Статистический ежегодник 1918–1920 гг. по промышленности и торговле. – М.: Центр статистического управления, 1922; Статистический справочник, 3-е издание. Сельское хозяйство, фабричная промышленность и занятия населения харьковской губернии. – Харьков, 1918.*

“Киевские губернские вести”, “Подільські губернські відомості”, “Родной край” у Херсоні, “Свобода” у Львові, “Слов’яносербський хлібороб” у Луганську, “Чернігівські губерніяльні вісті”, “Черниговская мысль” та інші. На їх сторінках публікувались державні закони та розпорядження губерніяльних старост, містилися статистичні дані щодо ходу заготівельної кампанії та забезпечення населення основними продуктами харчування, боротьбою зі спекуляцією, потребами і подіями на місцях тощо. Не зважаючи на цензурні обмеження газетна періодика дуже важлива і корисна частина джерел.

Цінним історичним джерелом є мемуарна література. Особливу увагу привертають спогади та щоденники, але звернення до них вимагає критичного підходу, співставлення з іншими документами. Перш за все варто згадати мемуари Д. Дорошенка²¹, спомини В. Андрієвського²², щоденники І. Майстеренка²³, спогади О. Войнаренка²⁴ в яких подається опис економічного і політичного життя тогочасної України, а також міститься певний аналіз періоду правління гетьмана П. Скоропадського.

Не можна обминути увагою і спомини самого гетьмана Павла Скоропадського²⁵, в яких він докладно розповідає про становище в Україні і свій особистий шлях до створення Української Держави, висловлює погляди на розв’язання багатьох політичних і економічних питань.

Певні відомості містяться у споминах Н. Махна щодо спекуляції „мішечників” і провіз хліба з України до Росії²⁶. Цікавий матеріал з цієї теми подають мемуари В. Шкловського, особливо стосовно масштабів нелегального вивезення хліба з України в Росію²⁷.

Висвітлюють соціально-економічне становище представники білоемігрантського руху. Так, економічне становище в Україні в період гетьманату змальовує А. Гольденвейзер, А. Денікін, В. Гурко, В. М’якотін²⁸. Вони наголошують, що в країні в той час справді спостерігалось економічне піднесення, запанував певний порядок, а ряд перетворень приніс тимчасове пожвавлення економіки України. Так, В. Гурко пов’язував поліпшення економіки з діяльністю Союзу ПРОТОФІС, який вів дуже гнучку політику і йшов на компроміси як з гетьманом і його урядами, так і з німцями, та австро-угорцями. Водночас він разом з В. М’якотіним звертав увагу на негативний вплив спекуляції, яка перешкоджала державній продовольчій політиці.

---

²¹ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле. – Мюнхен, 1969.

²² *Андрієвський В.* З минулого. – Ч. 1: Від Гетьмана до Директорії. – Берлін, 1923.

²³ *Майстеренко І.* Історія мого покоління. – Едмонтон, 1985.

²⁴ *Войнаренко О.* З гетьманських часів. Спогади самовидця з року 1918. – Детройт, 1950.

²⁵ *Скоропадський П.* Спогади. – К., 1992.

²⁶ *Махно Н.* Воспоминания. – М., 1992.

²⁷ *Шкловський В.* Сентиментальное путешествие. – М., 1990.

²⁸ *Гольденвейзер А.* Из киевских воспоминаний // Революция на Украине по мемуарам белых. – Москва; Ленинград, 1930. – С. 38–39. *Деникин А.* Гетьманство и Директория на Украине // Там само. – С. 127–130. *Гурко В.* Политическое положение на Украине // Там само. – С. 214–215. *Мякотин В.* Из недалекого прошлого // Там само. – С. 263–264.

Отже, аналіз наявних джерел як неопублікованих (архівні матеріали), так і опублікованих (періодичні видання, збірники статистичних матеріалів, мемуарна література) засвідчив, що вони мають значний потенціал, достатній для того, щоб повною мірою розкрити поставлене наукове завдання в даній дисертаційній роботі.

У другому розділі **“Продовольче становище в Україні навесні 1918 року”** аналізується ситуація з продовольчим забезпеченням за часів урядування Центральної Ради. В ньому звертається увага на поступове поглиблення та загострення соціально-економічної та політичної кризи, з подальшим розбалансуванням продовольчого ринку країни.

Продовольча криза, що виникла навесні 1918 р. була зумовлена багатьма причинами. По-перше, цьому сприяли військові дії впродовж чотирьох років, які супроводжувалися мобілізацією працездатного населення, його пограбуванням на окупованих територіях, значним скороченням посівної площі, непропорційним розподілом продовольства між військовими та цивільними структурами. По-друге, монополізація торгівлі хлібом та деякими іншими товарами призвела до так званих „ножиць цін”, що сприяло поширенню спекуляції продовольчими товарами, появі „чорного ринку”. Це остаточно підірвало виснажену війною продовольчу систему, яка почала розвалюватися разом з Російською імперією. Руйнування транспортної інфраструктури, передусім залізниць, призвело до дисбалансу в постачанні багатьох продовольчих товарів, життєво необхідних для людей. Продовольчий голод відчували великі промислові міста. Задля вирішення цих проблем Центральна Рада вдалася до політики реквізицій, але селянські виступи та анархія на місцях звели ці спроби нанівець.

У свою чергу, наступ більшовиків на Україну став причиною знищення продовольчих запасів, які були накопичені на Катеринославщині, Херсонщині, Полтавщині тощо. До того ж, свою справу зробили і тисячі „мішечників” та спекулянтів, які вивезли значний обсяг продовольства до Росії. В цей же час значно зросли пограбування приватних господарств. В результаті, за період більшовицької окупації було повністю зруйновано продовольчий ринок України.

За таких умов, одним з головних завдань країн Четверного Союзу на мирних переговорах з українською стороною у Бресті було створення власного закупівельного апарату в Україні, який би самостійно працював і експортував продовольство та сировину згідно договору. У межах переговорів Центральних держав та України 6 квітня 1918 р. у Києві було підписано угоду про створення Німецько-Австрійсько-Угорського Господарчого Центру (Wirtschaftszentrale) з головною квартирою в Києві та філіями в губерніях України для експорту зернових, стручкових хлібів і продуктів, вироблених із них, а також фуражу, посівного матеріалу та олійного насіння.

Одночасно українською стороною було створено першу організацію, яка мала керувати всією хлібозаготівлею і забезпеченням хлібом Центральних держав. Згідно ухвали Ради Міністрів від 3 квітня 1918 р. було засновано Державне Хлібне Бюро (ДХБ) з широким залученням до роботи

приватного торгівельно-закупівельного апарату та кооперативів. ДХБ підпорядковувалася вся хлібна заготівля, борошномельна і круп'яна промисловість. Воно мало діяти за завданням Міністерства продовольчих справ і під його контролем, однак, на практиці цей орган існував лише на папері. Уряд Центральної ради виявився неспроможним вирішувати нагальні питання щодо відкриття контор Хлібного Бюро та продовольчого забезпечення країни, ставши черговою невдалою спробою подолати системну кризу, що склалася у цій сфері. Не маючи чіткого плану дій щодо виходу з продовольчої кризи, міністр продовольчих справ М. Ковалевський вдався до політики реквізицій, що ще більше підірвало довіру населення до уряду.

В середині квітня 1918 р. розчарування союзників політикою Центральної Ради досягло апогею. Ще в кінці березня австрійські агенти писали своєму уряду про безсилля Центральної Ради в продовольчій справі, адже хліб австрійці не отримували в потрібній кількості навіть для військових частин, які знаходилися в Україні.

Таким чином, можна стверджувати, що навесні 1918р. продовольче становище в Україні було вкрай важким. Німецька окупаційна адміністрація схилилася до думки про необхідність усунення від влади соціалістичної Центральної Ради, яка не змогла виконувати взяті нею перед кайзеровським урядом економічні зобов'язання. В результаті перевороту 29 квітня 1918 р. до влади прийшов гетьман П. Скоропадський, який мав забезпечити виконання умов Брестської угоди стосовно постачання союзникам необхідного продовольства та інших товарів.

У третьому розділі „Основні напрями та засоби подолання продовольчої кризи”

досліджуються питання, пов'язані з політикою нової влади на чолі з гетьманом П. Скоропадським, що була спрямована на стабілізацію та покращення продовольчого стану України, розв'язання існуючих продовольчих проблем.

Вже на кінець травня 1918 р. було досягнуто перших відчутних результатів. Заново сформований апарат Міністерства продовольства розгорнув закупівельну мережу по всіх українських губерніях. Для більш ефективних закупівель і розподілу продовольства було призначено ряд Особливо уповноважених, зокрема: по закупівлі худоби, незернового фуражу та продовольчого забезпечення деяких міст. Одним з першочергових завдань Міністерства стало налагодження діяльності Державного Хлібного Бюро (ДХБ), яке мало забезпечити виконання умов договору з Центральними Державами і наситити внутрішній ринок хлібом за монопольними цінами. Почалось розгортання контор та філій ДХБ, але кадрових перестановок та змін у його правлінні не відбулося. В результаті, ДХБ разом з іншими державними структурами зменшило рівень недержавного забезпечення населення продовольчими товарами (тобто спекуляції), а також досягло домовленості з німцями та австрійцями щодо припинення практики реквізицій в тих губерніях, де вже існували державні закупівельні органи.

У свою чергу, створення Союзу об'єднаних організацій промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства України (ПРОТОФІС), основною метою діяльності якого стало забезпечення виконання договорів із Центральними Державами, не перетворило цю установу на ефективний управлінський інструмент у продовольчій політиці Української Держави. Союз складався переважно з промислових проросійських організацій, які не дуже знали на продовольчій справі. До того ж, „союзники” підтримували ПРОТОФІС, переслідуючи власні інтереси. А головним інтересом Центральних держав був хліб. “Хліб – це головне, що зараз може і повинна дати Україна Центральним державам, хліб – це пункт мирного договору, це запорука успішної відбудови молодій державі”, зазначалося в одному з документів Протофісу.

Отже, можна зробити висновок, що вжиті державою заходи мали стабілізуючий характер, і вже влітку населення відчувало значне полегшення в продовольчому забезпеченні, а подолання анархії на селі убезпечило майбутній врожай від розкрадання. Водночас, зростали обсяги постачання хліба та інших продовольчих товарів до Німеччини і Австро-Угорщини. Це викликало значне скорочення у виконанні продовольчих нарядів на внутрішньому ринку. Західні області України перетворилися фактично на транзитну територію, на якій досить вільно почувалися спекулянти. Через порушення продовольчої схеми, Донецьк, Одеса, Чернігів та інші міста відчували нестачу продовольства. Особливо потерпали від нестачі харчів залізничники, які майже зовсім не отримували хліба і заробітної платні. Ці факти і більшовицька агітація призвели до всеукраїнського залізничного страйку влітку 1918 року, внаслідок якого було зупинено будьякі перевозки, а попередні здобутки у продовольчій сфері зведені нанівець.

Отже, не зважаючи на активну та спершу досить успішну політику уряду, влітку 1918р. діяльність Міністерства продовольства була паралізована, що значно посилило негативні тенденції у продовольчому забезпеченні населення. Як результат, у країні знову розквітла спекуляція, а в деяких місцевостях виник справжній голод.

Четвертий розділ дисертації „Регулювання продовольчого ринку в Українській Державі” присвячений вивченню та аналізу заходів регуляторного характеру, до яких змушена була вдатися гетьманська влада після залізничного страйку, адже він дуже загострив ситуацію із продовольчим забезпеченням.

Після закінчення залізничного страйку продовольчий стан в багатьох містах погіршився. Це було пов'язано із тривалою затримкою нових поставок і майже повним використанням попередніх запасів. На продовольчу кризу в країні вказувала відставка міністра продовольства Ю. Соколовського. Подолання цієї кризи мало відбуватись в контексті регулювання всього продовольчого ринку.

Першим кроком нового міністра Міністерства продовольчих справ С. Гербея стало прийняття закону від 9 серпня, спрямованого на поліпшення загального продовольчого стану, який

анулював деякі попередні законодавчі рішення. Відтак сало, вершкове масло, всі інші молочні продукти, яйця, риба, картопля й овочі могли вільно продаватись і перевозитись без дозволу Міністерства. Наказом від 31 серпня С. Гербель скасував тверді ціни на сіль, оголосивши вільну торгівлю, і розформував малоефективну соляну комісію в Харкові. Ці закони в першу чергу були спрямовані на встановлення торгової рівноваги, збільшували пропозицію і тим самим зменшували спекулятивні ціни через краще насичення ринку. За малої ефективності дій державних органів щодо забезпечення населення продовольством було вирішено залучати до заготівлі хліба різні недержавні органи, кооперативи, спілки та інші організації.

Разом з утворенням нових організацій продовжувалась і реорганізація контор Державного Хлібного бюро. 25 серпня в усі губерніальні контори було розіслано розпорядження негайно приступити до закупівлі врожаю в селян і землевласників; вжити заходів щодо організації районних і волосних агентств; залучити на комісійних началах різні організації; вирішити питання доставки закупленого зерна; вжити заходів щодо збору мішків на зернових пунктах від інтендантства, губернських і повітових управ та продовольчих організацій, що ліквідовувалися (продовольчі комісаріати); повідомити всі контори про те, що вони мають право на комісійних началах залучати для виконання закупівлі хліба повністю або частково сільськогосподарські товариства, хліботорговців та їхні об'єднання, кооперативи, земства, спілки хліборобів, а також терміново повідомляти про хід закупівель.

Для поліпшення продовольчого стану губерній, що були недостатньо забезпечені хлібом, держава вдалась до регулювання експортної політики. З 8 вересня 1918 р. експортні наряди на хліб призначались лише Мелітопольській, Херсонській та Подільській конторам як найурожайнішим регіонам. Інші контори мали працювати на внутрішній ринок. Це принесло значне полегшення незабезпеченим губерніям, де внутрішній ринок раніше страждав через зобов'язання експортувати велику кількість хліба (в середньому 50 % від зібраного). У великих містах почали створювати 3-х місячний запас хліба.

Таким чином, державна політика регулювання продовольчого ринку призвела до позитивних результатів на шляху усунення дисбалансу у продовольчому забезпеченні різних регіонів України. Однак, через недостатнє фінансування хлібних заготівель, незадовільний стан із залізничними перевезеннями, політику Центральних держав щодо забезпечення безперебійних поставок продовольства до своїх країн та низку інших чинників (нестачу пального, спекуляцію, „мішечництво”, непрофесійність кадрів державних органів тощо) гетьманська влада не змогла повною мірою виконати поставлені перед нею завдання. З приходом до влади Директорії та черговим погіршенням соціально-економічної ситуації досягнення гетьманських урядів на продовольчому фронті багато в чому були знівельовані, а позитив проведених реформ не набув свого подальшого розвитку.

У **висновках** підсумовано результати дослідження, узагальнено положення, що виносяться на захист:

- Аналіз історіографії дисертаційного дослідження свідчить про недостатність вивчення теми продовольчої політики урядів Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. На сьогодні відсутні узагальнюючі праці, в яких використано комплексний підхід і глибокий аналіз наявної джерельної бази. Робота із документами Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Центрального державного архіву громадських об'єднань України, а також опрацювання опублікованих статистичних даних, збірників документів, матеріалів періодичної преси 1917-1918 років, мемуарної літератури дозволили підготувати узагальнююче дослідження із даної теми.
- Продовольча криза навесні 1918 року була зумовлена такими об'єктивними причинами як мобілізація працездатного населення до армії під час Першої світової війни, воєнні дії на території України, насильницький вивіз продовольства до Росії в період більшовицької окупації, руйнування транспортної інфраструктури, інфляція, необхідність виконання Брестейських угод. Невдала економічна політика Центральної Ради лише поглибила продовольчі проблеми, викликала незадоволення як українського населення, так і Німеччини та Австро-Угорщини, таким чином продовольча криза стала однією з головних причин державного перевороту 29 квітня 1918 року.
- Керівництво гетьманської держави визнало за необхідне утворити нові ефективні державні продовольчі органи. Вже в середині травня були створені, розгорнулись і почали працювати Державне Хлібне Бюро та ряд Особливо уповноважених по закупівлі худоби, незернового фуражу та продовольчого забезпечення окремих міст. У співпраці з іншими державними урядовими установами та командуванням німецьких і австрійських військ вони намагалися як найшвидше стабілізувати продовольчий ринок. Вже на початок літа Державному Хлібному Бюро вдалось досягти певної стабілізації ринку, ознаки продовольчої кризи почали поступово зникати. Це дозволило розпочати ефективні планові закупки хліба і організувати його поставки на експорт. Особливо уповноважені теж змогли досягти деяких успіхів, незважаючи на дуже важкі умови праці.
- Необхідність збільшення постачання накопиченого зусиллями держави продовольства Німеччині та Австро-Угорщині, вивіз зерна за межі України так званими „мішечниками” неможливість ефективної боротьби зі спекуляцією і особливо загальний залізничний страйк влітку 1918 року привів до відновлення негативних тенденцій у продовольчому забезпеченні населення і поставок на експорт. Попередні здобутки були частково втрачені, важкий продовольчий стан призвів до відставки міністра продовольчих справ Ю. Соколовського.
- З початку серпня 1918 року задля нормалізації продовольчого ринку новий міністр продовольчих справ С. Гербель намагався провести низку ринкових заходів щодо поліпшення продовольчого становища. З цією метою було послаблено регуляторні заходи й дозволено вільну торгівлю

більшістю продовольчих товарів. Це привело до збільшення пропозиції та зниження цін на харчовому ринку. До заготівлі хліба було ширше залучено кооперативи, спілки та інші недержавні організації. Разом з тим, було обмежено експорт зерна з губерній, де відчувався дефіцит продовольства, а в великих містах створено харчові запаси.

– Гетьманські уряди мали суттєві здобутки у подоланні продовольчої кризи. Проте, повністю нормалізувати становище із продовольчим забезпеченням населення не вдалося. З приходом до влади Директорії та погіршенням соціально-економічної ситуації більшість здобутків у продовольчій сфері було втрачено, а корисні реформи загальмовано.

Основний зміст та висновки дисертації викладено у публікаціях:

1. *Рафаловський Є.П.* Продовольче забезпечення населення Києва (травень-серпень 1918) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 68-70. – К., 2003. – Вип. 68. – С. 12-15.
2. *Рафаловський Є.П.* Продовольча криза в Україні навесні 1918 р. // Вісник Київського славистичного університету. – К., 2004. – № 18. – С. 75-86.
3. *Рафаловський Є.П.* Боротьба державних органів української гетьманської держави П. Скоропадського проти спекуляції // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – Вип. 15. – С. 112-117.
4. *Рафаловський Є.П.* Продовольча політика Української Держави у 1918 році // Вісник Київського славистичного університету. – К., 2005. – № 27. – С. 156-169.

АНОТАЦІЯ

Рафаловський Є.П. Продовольча політика урядів Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2007.

Дисертація присвячена дослідженню продовольчої політики, що здійснювалася урядами гетьмана Павла Скоропадського. Автором проаналізовано історіографічну та джерельну базу дослідження. У роботі здійснено комплексний аналіз продовольчого становища в Україні навесні 1918 року, з'ясовано причини погіршення ситуації на ринку продовольства. Виявлено основні напрями та засоби подолання продовольчої кризи, проаналізовано основні урядові заходи, спрямовані на стабілізацію продовольчого забезпечення населення країни. З'ясовано яким чином та наскільки

ефективно здійснювалося регулювання продовольчого ринку в Українській Державі, виявлено обставини та причини, що негативно позначилися на регуляторній політиці гетьманської влади у зазначеній сфері.

Ключові слова: продовольча політика, гетьман, Українська Держава, регулювання продовольчого ринку, Центральні Держави, спекуляція, хлібозаготівлі.

АННОТАЦИЯ

Рафаловский Е.П. Продовольственная политика правительств Украинской Державы гетьмана Павла Скоропадского. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2007.

Диссертация посвящена исследованию продовольственной политики, которая осуществлялась правительствами гетьмана Павла Скоропадского, в период с 29 апреля по 14 декабря 1918 года. Автором проанализировано историографическую и источниковедческую базу исследования, сделан вывод о том, что, несмотря на многочисленные обращения исследователей к различным аспектам экономической политики Украинской Державы, продовольственная политика не стала предметом специального исследования. В свою очередь, анализ существующих источников (архивных материалов, периодических изданий, сборников статистических материалов, мемуарной литературы) показал, что они имеют значительный потенциал, достаточный для полноценной разработки данной научной темы. В работе сделан комплексный анализ продовольственного состояния в Украине весной 1918 года, выяснены причины ухудшения ситуации на рынке продовольствия, многие из которых были связаны с более ранними историческими процессами, такими как мобилизация сельского населения в ряды армии, ведение боевых действий на значительной территории Украины, революционные процессы. С началом гражданской войны положение на продовольственном рынке только ухудшилось. Огромные запасы хлеба и других продуктов были вывезены в Россию в период, большевицкой оккупации. Вдобавок, отступая перед немцами и австро-венграми, пришедшими после подписания Брестского договора с Центральной Радой, большевики разрушили железнодорожную инфраструктуру. Чувствуя слабость новой власти, крестьяне отказывались сдавать государству хлеб по невыгодным монопольным ценам. В это время огромных масштабов достигает спекуляция, весной спекулятивное насыщение рынка продуктами значительно превосходит государственное. Политика Центральной Рады в области продовольствия сводится к насильственным реквизициям, которые не приносят положительных результатов. Страну охватывает продовольственный кризис, и немецкие власти поддерживают Павла Скоропадского в перевороте 29 апреля 1918 года.

В короткие сроки новым правительством были выявлены и сформулированы основные направления и методы преодоления продовольственного кризиса. Для закупки на экспорт и внутреннего потребления хлеба создается с широкой инфраструктурой новый продовольственный орган Государственное Хлебное бюро. Кроме того назначаются Особо уполномоченные по закупкам разного рода продуктов и контролем за их распределением. Быстрые правительственные меры, направленные на стабилизацию продовольственного обеспечения населения, смогли вывести из продовольственного кризиса страну. Но дальнейшее регулирование продовольственного рынка в Украинской Державе имело значительные трудности, поэтому не всегда осуществлялось эффективно. Выявлены обстоятельства и причины, связанные со спекуляцией, действием союзников и некоторых министерств, которые негативно отобразились на регуляторной политике гетманской власти в указанной сфере. Летняя железнодорожная забастовка практически перечеркнула все предыдущие достижения, поставив под угрозу голода некоторые губернии Украины. Не справляясь с поставленными задачами министр продовольствия Ю. Соколовский ушел в отставку. На его место был назначен С. Гербель. Учитывая предыдущие просчеты, и используя приобретенный опыт на должности Особо уполномоченного по заготовке продовольствия при австро-венгерском штабе, он в значительной мере модернизировал продовольственную политику. Постепенно вводя рыночные методы экономики, снял монополию на ряд продовольственных товаров, а некоторым промышленным предприятиям разрешил самостоятельную закупку хлеба. Для того, чтобы выдержать новые социально-экономические проблемы, в крупных городах были созданы 1-2-х месячные запасы хлеба. Пересмотрена система государственных и частных закупок и ужесточена борьба со спекуляцией на всех уровнях, включая кадровые чистки государственных чиновников после проведенных эффективных ревизий департаментов Министерства продовольствия и подконтрольных продовольственных органов. Окончание Первой мировой войны, вывод немецких и австро-венгерских войск с территории Украины, поток возвращающихся военнопленных и беженцев, крестьянские выступления и смена правительственного курса вызвали новые социальные потрясения. В сложившейся ситуации главное направление усилий прикладывалось в борьбе с Директорией, продовольственный вопрос как и многие другие, был поставлен на самотек. Таким образом, можно сделать общий вывод о том, что гетманским правительствам, несмотря на их значительные достижения в преодолении продовольственного кризиса, не удалось полностью нормализовать ситуацию с продовольственным обеспечением украинского населения в 1918 году.

Ключевые слова: продовольственная политика, гетман, Украинская Держава, регулирование продовольственного рынка, Центральные Государства, спекуляция, хлебозаготовки.

ANNOTATION

Rafalovsky E.P. The food policy of Ukrainian State governments Hetman's Pavlo Skoropadsky. – Manuscript.

The thesis for a Candidate's Degree in History. Specialization 07.00.01 – History of Ukraine. – National M.P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2007.

The dissertation is devoted to studying food policy, which was carried out by the governments of Hetman Pavlo Skoropadskiy. The author analysed the historiographic and source basis of research. The complex analysis of food situation in Ukraine in the spring of 1918 has been fulfilled in this work, as well as the reasons of deterioration the situation on the food market have been clarified. The principle directions and means of overcoming the food crisis have been identified; the main governmental measures directed to stabilizing the food supply of the country population have also been analysed. It has been studied in what way and how effectively the regulation of the food market in Ukrainian State was, as well as the reasons and circumstances, which influenced negatively the regulation policy of Hetman's authorities in the above-mentioned field have been analysed.

Key words: food policy, Hetman, Ukrainian State, the regulation of food market, Central States, speculation, State grain purchases.